

Kam zmizli futbalisti?

Silvia Gáliková

Vo svojom príspevku budem reagovať na niektoré úvahy zo state Jozefa Bugára (2008) zameranej na kritické preskúmanie materializmu v súčasnom filozofovaní o povahe mysle. Materialisticky orientovaným koncepciám vytýka slabú explanačnú silu pri vysvetľovaní mentálneho života ľudských bytostí, t. j. vedomia, spánku, nevedomia, smrti. S Bugárom sa zhodnem v tom, že „akceptovanie súvislostí medzi prežívaním a stavmi mozgu nemusí nevyhnutne znamenať akceptovanie ich identity (s. 463), a takisto, že „materializmus nie je jedinou možnosťou, ako chápať vedomie“ (s. 471).

V rámci prebiehajúceho výskumu hľadania neurónových korelátov stavov mysle, neurónovú aktivitu možno pokladať za: a) interagujúcu s mentálnymi stavmi, b) významný determinant mysle (vedomia, vôle, identity osoby, atď.), c) súčasť príčiny, d) súčasť sledu aktov myslenia, uvedomovania, e) fungujúcu paralelne k stavom mysle bez priamej (kauzálnej) roly a f) *de facto* myseľ samu. Teoretické uchopenie psychofyzického problému zahŕňa rôzne varianty dualizmu a neodualizmu, paralelizmus, teórie identity, eliminativizmus, atď. Fakt, že v súčasnom skúmaní povahy mysle prevažuje materialistická línia, si zaiste zaslúži bližšiu pozornosť. Dôvodom je nárast nových poznatkov prameniacych z intenzívneho experimentálneho výskumu normálnej a poškodenej mysle, ako aj inšpiratívnych teoretických prístupov a modelov. Nečudo, že téza o prirodzenej povahe stavov mysle nadobúda čoraz väčšiu vážnosť.

Podľa materializmu, oponuje Bugár, „myseľ je nadbytočné slovo, ktorému v realite nezodpovedá žiadna nehmotná entita“. Z uvedeného usudzuje, že pre prívržencov materializmu „myseľ ako taká vlastne neexistuje“ (s. 462). Súčasťou Bugárovej antimaterialistickej argumentácie je odvolávanie sa na zmyslovú skúsenosť, napríklad chuť, ktorú človek nevníma ako fyzikálny stav, ale ako pocit prítomný v mysli (s. 466). Ľudský organizmus nedisponuje schopnosťou priamo poznávať vnútorné mechanizmy fungovania objektov sveta. Analogicky to platí aj pre fenomény poznávané na základe introspekcie.

Vnútorným „zrakom“ nie sme schopní nahliadnúť fyzikálno-chemické, elektrické deje odohrávajúce sa v našich hlavách. A o existencii procesov inej povahy (zatiaľ) nevieme. Mätie nás vlastný sebaobraz, pociťovanie toho, že kdesi vo vnútri tela (zväčša ide o hornú tretinu) sa odohráva, dennettovsky povedané, *karteziánske divadlo*. To tvorí jeden z hlavných zdrojov pretrvávajúcich intuícii o *inej* než fyzikálno-chemickej povahe vnútorného sveta.

Ak materialista charakterizuje mentálne stavy ako fyzikálne, vyslovuje hypotézu o povahe toho, čo v každodennom jazyku nazývame mysl'ou, myšlienkami a pocitmi. S filozofickou koncepciou popierajúcou existenciu subjektívneho prežívania, našich vier, želaní a pocitov, som sa doposiaľ nestretla. Ani odmietnutie existencie mysle ako nehmotnej entity teoreticky *neimplikuje* popieranie existencie mysle. Samozrejme, s výnimkou toho, kto je *apriori* presvedčený o nefyzikálnej, nehmotnej povahe ľudskej mysle. U Bugára to vedie k mylnému tvrdeniu, podľa ktorého vedci a filozofi zo svojich úvah vynechávajú vedomie ako vedecky neuchopiteľný jav (s. 463).

Po prečítaní Bugárovej state som pôvodne mala v úmysle aspoň stručne priblížiť jeho alternatívny prístup vysvetľovania „vnútorného“. Ukázalo sa však, že porozumeniu, a teda aj priblíženiu, bránia viaceré nepresnosti a nezrozumiteľné vyjadrenia v texte. Už len teoretické východisko Bugárových úvah založené na „dotiahnutí Descartových idealistických predpokladov do dôsledkov“ je námetom na širokú polemiku. Keďže k Descartovej koncepcii vzťahu myseľ-telo som sa vyjadrila na inom mieste (Gáliková 2007), nebudem sa jej tu venovať. Kladiem si otázku, prečo sa Bugár vo svojom prístupe vôbec odvoláva na Descarta, ak sám pokladá predstavy, napríklad v snoch, za nehmotné a neskutočné (s. 463).

K spomenutým nezrozumiteľným vyjadreniam v texte radím napríklad tieto: „Keď človeku amputujú obe nohy, môže mať z toho depresiú, ale nezmenia sa jeho psychické funkcie...“ (s. 465); „svoju vedomú pozornosť môžeme zamerať na ktorýkoľvek neurón mozgu“ (s. 465); „podstatu existencie človeka tvorí samotná existencia“ (s. 470); „skutočným zdrojom istoty našej existencie je vedomie toho, že myslíme“; „neexistuje žiadny dôkaz, že po zničení tela a mozgu dochádza aj k zničeniu vedomia“ (s. 471). Nejasné sú aj výrazy „mozog sám osebe“, „telo samé osebe“, „prežívanie samé osebe“, „existencia ako taká“, atď.

V úsilí spochybniť význam vedeckého skúmania mysle Bugár pokazuje na nejasnosti vzťahu mozog-psychika alebo uvádza príklady klinickej smrti. O vzťahu závislosti psychických funkcií od neurónovej aktivity, poškodeného mozgu a poškodenej mysle, ako aj o prípadoch klinickej smrti (s. 464) máme k dispozícii rozsiahlu odbornú a populárnovedeckú literatúru. Fakt, že v prípade uvedených fenoménov nejde o nijaké záhady, ako sa pokúša naznačiť Bugár, azda ani nevyžaduje podrobnejší rozbor.

A čo ak, pýta sa Bugár, mozog funguje podobne ako televízny prijímač? Ak totiž vypneme televízor počas sledovania futbalového zápasu, píše, zmiznú futbalisti, ale to ešte nemusí znamenať, že sú od televízora existenčne závislí. Zaiste, zničenie televízora nevedie k zničeniu futbalistov ako živých bytostí (tu abstrahujem od *nezanedbateľného* rozdielu medzi vypnutím a zničením). V čom však spočíva analógia prípadu futbalistov a stavov vedomia? Televízny prijímač je zariadenie, ktoré transformuje televízne signály na obraz (futbalisti na obrazovke). Televízna obrazovka je jedna „vec“ a futbalisti (živí hráči) druhá. Ak by sme špekulatívne pripustili podobnosť medzi televízorom a mozgom, čo by sa dalo rozumieť pod myšlienkami na základe analógie s futbalistami? Neviem. A Bugárovmu pripodobneniu mozgu k transformátoru signálov, ktoré majú svoj pôvod v nevedomí (s. 465), detto.

Na margo neplodnosti materializmu sa vyjadril Bugár nasledovne: a) „tvrdeniu o existenčnej previazanosti vedomia a mozgu možno len veriť“ (s. 470) a b) ak by sme pripustili pravdivosť a), *konkurovalo* by to úvahám o možnosti posmrtného života. Zrejme treba zdôrazniť, že hypotéza o existenčnej závislosti stavov vedomia od procesov mozgu nie je výlučne záležitosťou viery (veriť môžeme čomukoľvek). Súčasný experimentálny výskum ju podporuje uplatňovaním známych kritérií vedeckého bádania (overovanie, testovanie, opakovanie, atď.). Neviem, prečo by formulácia spomínanej hypotézy mala vylučovať *možnosť* posmrtného života. Ak domnienky vyplývajúce z vedeckého výskumu a filozofickej reflexie protirečia našim súkromným vieram, je to náš osobný, a nie teoretický problém.

A na záver, zlatý kliniec filozofovania o mysli a vedomí. Existencia spánku, bezvedomia a smrti, podľa Bugára, „dokazuje“, že vedomie sa môže z tela „stiahnuť“, naše telo je pre nás v spánku neprítomné (s. 467), ale človek existuje aj vtedy. V texte však ďalej píše, „podstatou

človeka je vedomie, vedomie *trvá* (kurzíva S. G.) v bdelom stave, v spánku so snami, aj v bezvedomí a v hlbokom spánku“. Podľa Bugára nie je (z metafyzického hľadiska) ani korektné povedať „Som človek, keďže by som musel byť človekom aj v hlbokom spánku...“ (s. 469). Nič nám nebráni hovoriť o vedomí „opúšťajúcom“ telo, napríklad počas spánku, *metaforicky*. V skutočnosti je spánok, ako vieme, fyziologickou zmenou vedomia. A akoby to nestačilo, v závere svojich úvah „znenazdajky“ Bugár zavádza nový pojem (a jav) bezvedomie, pod ktorým chápe empirické vedomie (mysle). Táto úroveň sa líši od hlbšej úrovne vedomia tzv. *transcendentného vedomia*, bez ktorého by myseľ aj telo zanikli. Ak si „náhodou“ položíme otázku, čo je vedomie, môžeme si vybrať z Bugárovej bohatej nádielky typov, druhov a charakteristík vedomia.

Jedno je isté. Zo state Jozefa Bugára nie je jasné, v čom spočíva dogmatizmus materialisticky orientovaných koncepcií o ľudskej mysli. Nepomohlo ani konštatovanie, podľa ktorého „pri redukovaní hmoty na ducha nevznikajú nijaké teoretické ani praktické problémy“ (s. 464). Navyše, o proklamovanej „alternatívnej idealistickej“ koncepcii sme sa tiež veľa nedozvedeli. Charakteristika mentálneho ako toho, čo poznávame na základe introspekcie (myšlienky, emócie, predstavy, atď.), zďaleka nepostačuje. Ak dokonca, ako tvrdí Bugár, „vedomie spadá do ontologicky odlišnej kategórie ako fyzikálne systémy“, potom sa vytráca zmysel „antifyzikalistickej argumentácie“ samej.

Na záver dodám jeden postreh. Téma o absurdnosti fyzikálnej povahy prežívania, myslenia a cítenia vypovedá viac o tom, *kto* poznáva, než o povahe skúmaného javu. *Toto* text Jozefa Bugára *ukazuje* jasne.

Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
Bratislava 813 64
silvia@libris.sk

Literatúra

- BUGÁR, J. (2008): Idealizmus a materializmus vo filozofii mysle. *Organon F* 15, č. 4, 458 – 472.
- GÁLIKOVÁ, S. (2003): Problém vedomia. *Organon F* 10, č. 1, 1 – 17.
- GÁLIKOVÁ, S. (2007): *Psyché: od animálnych duchov k neurotransmitterom*. Bratislava: Veda.